

Udbovski ovaduhi Borisa Pahorja

Igor Omerza razkriva arhivske dokumente,
kako je Udba spremljala tržaškega pisatelja

Banksterji z balkanskimi kriminalci | Ljubljanske županje danes

Silvester Šurla
odgovorni urednik Reporterja
silvester.surla@reporter.si

Živeti v resnici

uvodnik

On »nima nič« z drugim tirom. Njegov forum tudi ne. Tudi Zemlja se ne vrti okrog Sonca. Črno je belo in belo je črno. Laganje in sprenevedanje pri partijcih ne pozna meja. To je njihov modus operandi. Tako so bili naučeni in tako delujejo. So mojstri sprevečanja besed, po potrebi obračajo tudi teze. To, kar so sami in kar počno, projicirajo v druge. Pri vsem tem jih ni niti malo sram. Cilj namreč posvečuje sredstva.

Drugi tir ni samo projekt, tako zastavljen, kot je zdaj, je tudi nov rop desetletja – drugi TEŠ 6. Stroški drugega tira, kot ga je zastavila Cerarjeva vlada (ta z njim stoji ali pade – se je že lani pridušal premier), lahko na koncu poletijo v nebo do vrtočlavih 3,5 milijarde evrov. To je naračunal Boris Popovič, ki je v prejšnjem Reporterju v intervjuju na prafaktorje raztrgal sprejeti vladni zakon, ki bo predvidoma jeseni moral še na referendum. 40 tisoč podpisov v naslednjih tednih mora biti zbranih, da se ta rop prepreči!

Vlada počne marsikaj, da referenduma ne bi bilo. Na svojo stran so želeli pridobiti tudi koprškega župana, a se je zalomilo – Popovič je eden največjih kritikov tega megalomanskega projekta. Na kocki ni samo vlada, v igri je ogromno denarja, plen pa je očitno že vnaprej razdeljen, zato taka nervoza. Ker se je javno mnenje že začelo prevešati v drugo smer, saj so se številni davkoplačevalci prišli za denarnico, je moral v ofenzivo celo sam šef Foruma 21 Milan Kučan.

»Projekt drugega tira ni projekt Foruma 21 niti Milana Kučana, kot to poskušajo lažnivo predstaviti,« je Kučan besen in ob tem pribija, da se o izvedbi projekta in o trasi ni nikoli izrekal. Njegovo stališče naj bi bilo že dolgo znano: »Če je koprsko pristanišče v strateškem interesu Slovenije, je drugi tir potreben ... O utemeljenosti drugega tira naj se dokončno izreče stroka, ki naj ponudi tudi alternative. O njih se je smiselno opredeljevati na referendumu.«

A Kučan ni ostal samo pri tem načelnem stališču, stopil je še korak naprej. V zahtevku za popravek, ki ga je poslal za objavo Reporterju, je stopil v bran Stojanu Petriču – da njegovo podjetje Kolektor, ki se v javnosti omenja kot potencialni glavni gradbenec drugega tira, s Forumom 21 nima zveze in da je tajkun iz Idrije svoje delovanje v forumu, kjer je bil član programskega sveta, že davno zamrznil. Najbrž podobno kot on ob spremembi režima svojo partijsko knjižico.

Milan Kučan ni slovenski Vaclav Havel, tudi njegov Forum 21 ni civilna družba.

Kučan nas obtožuje, da diskvalificiramo določena podjetja in jih vnaprej politično izločamo iz morebitne konkurence pri projektu: *»Cilj je prepoznati, postopki preizkušeni. Na ta način dobijo več možnosti za posel tisti, tudi iz tujine, od katerih nosilci diskvalifikacij upajo na poplačilo.«* Kučan se je že povsem odkrito postavil v vlogo odvetnika Kolektorja in to počne, že spet, v imenu razvpitega *»nacionalnega interesa«*. Mi pa delamo za tujce in upamo na poplačilo za diskvalifikacije?!

Še pred prvim vročinskim valom letos je prvemu stricu očitno že udarilo v glavo. Gre za hude obtožbe, ki zahtevajo dodatno pojasnilo – predvsem pa dokaže. Ker so v celoti neresnične, pa javno opravičilo. Tudi Kučanu ne sme biti dovoljeno prav vse, dobro bi bilo, če bi se kdaj ugriznil v jezik ali vsaj prešel do deset, preden pošilja v objavo svoje partijske pamflete z nesmiselnimi obtožbami (bralci Reporterja si lahko njegov »popravek« preberete na strani 58).

Ni prvič, da Milan Kučan trdi, da z nečim »nima nič« ali da njegov Forum 21 kakor da nima politične moči, kot mu jo pripisujejo. Pred tremi meseci se je prav tako v Reporterju debelo sprenevedal, da Forum 21 nima vpliva na dogajanje v časopisni hiši Delo, ki jo je ravno pred dvema letoma za male denarje lastniško prevzela Kolektorjeva družba FMR, kjer ima prvo in zadnjo besedo »zamrznjeni« Kučanov forumaš Petrič.

Seveda tudi z menedžerskimi odkupi velikih slovenskih podjetij Kučan »ni imel nič«, čeprav je cvečtober tajkunov sedel v njegovem Forumu 21, kjer je bila glavna mantra zaščita »nacionalnega interesa«. Tudi pri orožju na mariborskem letališču, ki naj bi ga iz Sudana za bosanske muslimane poslal Osama bin Laden, Kučan »naj ne bi imel nič«, pa pri aretaciji JBTZ konec osemdesetih tudi ne. Kot tudi z Udbo v prejšnjem režimu »naj ne bi imel nič«, čeprav je bil kot partijski šef eden od njenih »političnih komandantov«.

Bil je del komunistične elite, ki je redno dobivala na mizo njena poročila o zalezovanju in še čem hujšem tako imenovanih notranjih sovražnikih. Kučan je tako prejemal tudi poročila Udbe o vohunjenju za slovitiim tržaškim pisateljem Borisom Pahorjem, v tokratnem intervjuju pripoveduje raziskovalec Igor Omerza, ki je v arhivih našel tudi poročilo iz leta 1987, v katerem piše, da je politični vrh, seveda tudi Kučan kot predsednik zveze komunistov, dobil nekaj sto poročil Udbe, ki jih pa ni več, ker so jih spomladi 1990 partijci načrtno uničili.

Zaradi vsega tega Milan Kučan ni slovenski Vaclav Havel, tudi njegov Forum 21 ni prav nobena civilna družba.

igor.kršinar@reporter.si

Naš diktator Tito

IGOR KRŠINAR o poveličevanju jugoslovanskega zločinca

Tita prikazujejo kot borca za mir in človeka, ki se je uprl Stalinu. Toda srbski publicist Pero Simić je v moskovskih arhivih našel dokument, da je Stalin izobčil Tita, ker je z vojsko vkorakal v Albanijo.

Prejšnji teden smo ob obletnici lažnega rojstva nekdanjega jugoslovanskega diktatorja na nacionalni TV gledali prispevke o Titovih mestih in obiskovalcih njegove grobnice v Hiši cvetja v Beogradu. Hkrati nismo videli nobenega prispevka o njegovih zločinih zoper človeštvo in kršitvah človekovih pravic v takratni Jugoslaviji. 26. maja 1945 je Tito na obisku v Ljubljani pred množico naznanil, da je »roka pravica, roka maščevalka našega ljudstva že dosegla ogromno večino, a samo manjšemu delu izdajalcev se je posrečilo pobegniti« in da »ta manjšina ne bo nikoli več gledala naših čudovitih planin, naših cvetočih polj. Če bi se to vendarle zgodilo, bo to trajalo zelo kratek čas.« Pred Titovim govorom in po njem so po Sloveniji množično likvidirali vojne ujetnike in civiliste, ki so bili na črnem seznamu Ozne. Najbolj zbrana Titova dela so se ohranila v Hudi jami.

O tem hudem zločinu je marca 1975 spregovoril književnik Edvard Kocbek v knjižici, ki sta jo uredila zamejska pisatelja Boris Pahor in Alojz Rebula. Kocbek je kot krščanski socialist in partizan čutil krivdo, ker so se množični poboji dogajali v času, ko je bil minister v zvezni vladi v Beogradu, pa zanje ni vedel, zato jih tudi ni mogel preprečiti. Po vojni je partija Kocbeka zaradi oporečništva izolirala, toda zaradi njegovega mednarodne-

ga ugleda si ga ni upala zapreti. Podobno je prepovedala knjige in revije Borisa Pahorja in mu ob objavi intervjuja s Kocbekom prepovedala vstop v Slovenijo. O tem, kako je Udba nadzorovala tržaškega pisatelja, piše Igor Omerza v knjigi *Boris Pahor – V žrelu Udbe*, ki jo te dni predstavlja v Trstu in Ljubljani. Udba je zalezovala ne samo Slovence v domovini, ampak tudi v zamejstvu.

Diktator Tito se je po nekaj letih nekoliko umiril, saj je pobil precej manj nasprotnikov, še vedno pa jih je zelo veliko zaprl, tudi take, ki so zgolj prebrali »sovražno literaturo« ali pisali v prepovedane zamejske časopise. Med njimi tudi novinarja Draga Jančarja in Viktorja Blažiča ter sodnika Franca Miklavčiča. Šele po Titovi smrti se je lažje zadržalo in so lahko kulturniki v Ljubljani ustanovili *Novo revijo* in v njej razmišljali drugače od oblasti. Tita prikazujejo kot borca za mir in človeka, ki se je uprl Stalinu. Toda srbski publicist Pero Simić je v moskovskih arhivih našel dokument, da je Stalin izobčil Tita, ker je z vojsko vkorakal v Albanijo. Veliko ljudi je poslal v smrt tudi med svojim bivanjem v Sovjetski zvezi in med špansko državljansko vojno. To je resnica o »tovarišu Titu«, ki ga še vedno malikujejo na slovenski levici in njihove novinarske marionete v slovenskih dominantnih medijih.

intervju

IGOR OMERZA

avtor knjige Boris Pahor – V žrelu Udbe

REPORTER

intervju

Parola Trst je naš pomeni, da je bil udbovski. Udba se je po Trstu sprehajala kot po Ljubljani

IGOR OMERZA in PRIMOŽ LAVRE

Publicist in raziskovalec Igor Omerza v svoji novi knjigi razkriva udbovske dokumente o Borisu Pahorju in njegovih sopotnikih v zamejstvu in matični domovini. Pred predstavitvijo knjige smo se z avtorjem pogovarjali o takratnih političnih razmerah v Sloveniji in na Tržaškem, kjer še vedno živi veliki pisatelj. Udba je nadzirala slovensko manjšino na Tržaškem, kjer se je sprehajala in jo terorizirala, kakor da bi živela v matični domovini. Boris Pahor je bil eden od redkih vidnih tržaških Slovencev, ki se je nasilju režima v matični državi uprl z javno besedo v svojih revijah in knjigah, pri tem pa je bil večkrat deležen napadov tudi podpornikov režima med zamejskimi Slovenci.

REPORTER

Knjigo Boris Pahor – V žrelu Udbe boste najprej predstavili v Trstu, domačem kraju tega velikega Slovenca, kjer bo tudi vaš posebni gost. Je morda že prebral vašo knjigo?

Ne še. Dogovorjeno je, da ta teden (pogovarjali smo se prejšnji teden, op. p.) pride v Ljubljano njegov znanec, ki mu bo odnesel knjigo v Trst, da jo bo imel še ta konec tedna.

Najbrž sta se o knjigi pogovarjala pred izidom?

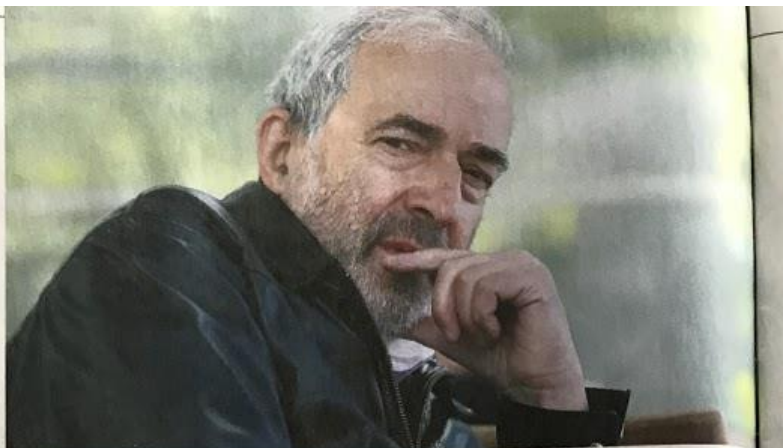
Nazadnje sem ga obiskal pred izdajo knjige. Večkrat sem se z njim dobil, tako v Trstu kot v Ljubljani, še v času pisanja knjige o Kocbeku, tako da sem že od takrat imel nekatere osnovne informacije tudi za to knjigo. Ko sem jo končal, sem se, preden sem jo dal v lek-turo, pri njemu oglasil, da mi je pojasnil še nekatere stvari, ki jih nisem mogel sam ugotoviti. Denimo to, kdo so bili avtorji posameznih anonimnih prispevkov v *Zalivu*, kako je *Zaliv* tihotapil v Ljubljano do Janeza Gradišnika in podobno. Na nekatera vprašanja se ni spomnil odgovora, npr. kdo vse so bili anonimni pisci za *Zaliv*, a sem odgovore nato dobil s pomočjo njegovih tržaško-goriških znancev.

Borisa Pahorja je Udba operativno spremljala od leta 1952, ko je v Primorskem dnevniku napisal ugodno recenzijo Kocbekovega romana Strah in pogum, ki je bil na črnem partijskem seznamu. Zakaj se je Udba ukvarjala s pisateljem, ki je živel v Trstu?

To oceno je objavil konec leta 1951. Od režima v matici vodeni *Primorski dnevnik* je ne bi bil objavil, če bi uredniki vedeli, da knjiga ni po godu komunističnim veljakom v Sloveniji. Ko je decembra 1951 vrh partije začel napad na Kocbeka, pa je bila knjiga že razprodana. Tudi pri *Primorskem dnevniku* so seveda ugotovili, da so naredili napako in začeli tudi oni, kot pravi Pahor, s Krpanovo mesarico tolči po Kocbeku.

Zakaj so nekateri Slovenci v Italiji podpirali jugoslovanski komunistični režim, ki je bil v primerjavi z Italijo ne-

Predvsem je Pahor objavljaval razmišljanja o nedemokratičnem režimu v matici in razgrinjal pogled na nacionalno vprašanje, ki je bil drugačen kot internacionalističen pogled Edvarda Kardelja.

V nekem dokumentu piše, da so zaradi strahu, da bi Italijani opazili slovenski avto, ki kroži okoli določenih hiš v Trstu, uporabljali najeto vozilo italijanske registracije.

demokratičen, totalitaren, diktatura, v kateri so preganjali ljudi, ki so razmišljali drugače od oblasti?

Ne le nekateri, veliko Slovencev v Italiji je podpiralo nedemokratični jugoslovanski režim iz več razlogov. Matični režim je imel močne lovke tudi v Trstu. Lahko je komu »zrihtal« službo ali pomagal materialno. Lahko je v Sloveniji omogočil izdajo knjig ali razstave slik, študij v matici, neko pozicijo v matici in tudi v zamejstvu, saj so finančno in organizacijsko iz Ljubljane zelo podpirali režimu ljubi del manjšine. Lahko so tudi prepovedali zamejskemu »zoprnežu« prehod meje ipd. Režimu je bila podrejena močna kulturno-gospodarska organizacija SKGZ, prav tako *Primorski dnevnik*. No, v Trstu so bili, tako kot v matici, številni, ki so imeli ideološke razloge za podporo in so bili zelo vneti in iskreni privrženici propadlega socialistično-komunističnega režima v Jugoslaviji.

Kakšna je bila usoda stranke Slovenska levica, ki jo je Pahor ustanovil leta 1968? Zakaj je partija raje videla, da se levo usmerjeni Slovenci utaplja-

jo v italijanskih levih strankah?
Velik problem je nastal ob informbiroju leta 1948 in po njem, ko so mnogi pravoverni slovenski komunisti odšli k staliniščno usmerjeni italijanski partiji, en del pa je ostal zvest jugoslovanski komunistični partiji. Takrat je bila narejena najhujša škoda slovenski zamejski skupnosti, ker so slovenski komunisti, ki so nasprotovali Titu, svoje otroke jemali iz slovenskih šol. Boris Pahor je Slovensko levico ustanovil, ker je bil zelo navezan na OF, zaradi sodelovanja z njo je bil tudi aretiran in poslan v taborišče. Menil je,

da je partija uničila koalicijski značaj OF, zato je skušal narediti novo slovensko levico v Trstu, da bi revitaliziral demokratični koalicijski naboj OF. Se pravi, da je bil namen razbiti ekskluzivnost komunistične partije v Sloveniji in tistih levičarjev v Trstu, ki so podpirali nedemokratični režim v Jugoslaviji. Ta Slovenska levica je nekako vegetirala, saj Boris Pahor, po mojem mnenju nima daru za aktivnega političnega voditelja, ampak je literat, čeprav je dolga leta zelo dobro vodil izdajanje *Zaliva* in založbo Kosovelova knjižnica, organizacijsko in finančno to ni bil ravno majhen zalogaj. Stranka ni bila pomembna v političnem smislu, ampak v vsebinskem, ker je povzročala preglavice ekskluzivnemu in enopartijskemu režimu v Sloveniji. Vsaka taka stvar jih je motila, posebej pa stranka, ki se je deklarirala za levičarsko, pa ni bila pod njihovo perutnico. Drugače je Boris Pahor politično gledano socialdemokrat, ne komunist ali skrajni levičar!

Predstavitvi knjige Boris Pahor – V žrelu Udbe

Predstavitve knjige *Boris Pahor – V žrelu Udbe* avtorja Igorja Omerze bo najprej v Trstu v torek, 30. maja, ob 18.30 v prostorih Tržaškega knjižnega središča, Oberdankov trg 7. V Ljubljani bo predstavitve naslednji dan, v sredo, 31. maja, ob 18. uri v prostorih Svetovnega slovenskega kongresa, Cankarjeva cesta 1, IV. nadstropje (pasaža Name).

Skupaj z Alojzom Rebulo, prav tako zamejskim pisateljem, sta ustanovila reviji *Sidro* (1953) in *Tokovi* (1956). Toda še večjo pozornost Udbe je pritegnila revija *Zaliv*, ki jo je izdal od leta 1966 in so jo v Sloveniji plenili. Kaj je bilo v njej tako groznega, da tega ne bi smeli brati?

Predvsem je Pahor objavljala razmišljanja o nedemokratskem režimu v matični in pogled na nacionalno vprašanje, ki je bil drugačen kot internacionalističen pogled Edvarda Kardelja. V *Zalivu* je tudi izobesil zastavo Edvarda Kocbeka. V *Zalivu* je objavil stvari, ki jih v matični takrat ne bi mogli objavljati, zato je bil za režim zelo moteč. Zato so bili nenaklonjeni, celo sovražni do revije in so prepovedali prenašanje v Slovenijo.

Podobno so v Sloveniji prepovedali tudi Pahorjevo knjigo *Odisej ob jaboru*, ki je izšla 1969, v njej je kritiziral socialistični internacionalizem Edvarda Kardelja. Pahor je nato kar sam pošiljal knjige na različne naslove, revijo *Zaliv* pa izdal kar v žepni obliki.

Prejšnji večji format *Zaliva* je spremenil v manjšega, da se ga je dalo lažje tihotapiti. To mi je osebno povedal Boris Pahor. Zato so *Zalivi*, če jih gledate danes, nerazumljivo majhnega formata. Tudi znamenita knjižica *Edvard Kocbek – pričevalec časa* je bila iz istega razloga izdana kot žepnica.

Koliko takih izvodov je Udba zaplenila oziroma koliko jih ni mogla?

Težko so pregledali vsakogar, kdor je prečkal mejo z Italijo, saj je zelo veliko ljudi hodilo v Trst po nakupih. Kdor je to hotel skriti, mu ni bilo težko to narediti. V vašem tedniku je Boris Pahor junija 2008 povedal tudi zanimivost, da je Janez Bizjak (pozneje v demokratični Sloveniji direktor Triglavskega narodnega parka) nekoč pretihotapil v Jugoslavijo precej izvodov knjižice

Zaliva o Kocbeku, skritih med pleniciami v otroškem vozičku. Seveda je bilo nevarno, če so prepovedano literaturo pri kom našli, ne le na meji, ampak doma, če se je zvedelo, da jo ima kdo pri sebi. Udba je imela razprostranjeno mrežo ne le registriranih ovaduhov, ampak tudi informantov, ki so lahko ugotovili, da ima nekdo doma to knjižico. Tako so dobili Draga Jančarja, ki je imel prepovedano emigrantsko literaturo, zaradi česar je potem »sedel«. Zato je bilo lahko takšno tihotapljenje nevarno, še bolj pa, če si take stvari izposojal naprej, saj je to zlahka prišlo na ušesa čuječe Udbe.

Leta 1973 je Udba začela izvajati akcijo Memorandum, ki je bila uperjena proti tistemu delu slovenske manjšine, ki ni bil lojalen komunistični Jugoslaviji. Novembra 1974 pa je v programu dela SDV njen šef Janez Zemljarič ukazal pasivizacijo Borisa Pahorja. Kaj je to pomenilo?

To ni pomenilo likvidacije, ampak da se mu na vse mogoče načine onemogoči njegovo protirežimsko delovanje v Trstu. Komično je, z današnjega vidika, da je bilo zapovedano, da se mora pasivizacija opraviti do maja 1975. Vemo pa, da je marca 1975 izšla njegova in Rebulova knjižica, v kateri je bil pogovor z Edvardom Kocbekom, to je najhujša posamična stvar, ki jo je Pahor proti režimu naredil v življenju. Pasivizacija je bila njihova pobožna želja. Kako naj bi ustavili Borisa Pahorja, če je živel v Trstu in je imel dvojno državljanstvo? Borisa Pahorja pač ni bilo mogoče ustaviti. V tistih časih likvidacija ali ugrabitev nista bili več realni možnosti (vsaj glede Pahorja, ne pa za hrvaške emigrante, Todoroviča ali Dapčevića itd.) za vodstvo režima in njemu kot pes zvesto Udbo!

Večkrat pa so mu vlomili v stanovanjske prostore in naredili tajno preiskavo. V knjigi omenjate, da je Udba v Pahorjevem domu v Trstu namestila prisluškovalno napravo, okoli njegove hiše pa so krožili posebno prirejeni avtomobili z udbovsko posadko. Koliko prisluškovanj se je ohranilo?

Nobenega nisem našel. Zelo veliko (tudi nekaj telefonskih) se je ohranilo pri Kocbeku, objavil sem jih v knjigi o njem in tudi v tej knjigi. V *Karli*, torej v moji

Iz objavljenih dokumentov se vidi, da je Zemljarič grozil Kocbeku s sodnim pregonom, ampak do tega ni prišlo.

knjigi o Dragi, sem objavil posnetke prisluškovanja pri Rebuli doma. Našel sem npr. eno prisluškovanje pri *Novi reviji*, ki je imela mikrofone v uredništvu. Toda našel sem samo enega, čeprav so to počeli dolga leta. To pomeni, da so večino posnetkov uničili. Celotaj med tajnimi preiskavami pri Pahorju vem samo za štiri, čeprav je tega moralo biti veliko več, je tudi o rezultatih teh preiskav ohranjena samo kratka notica, da so pri preiskavi našli naslova dveh tujih novinarjev!

Kako so sploh lahko tehnično izvedli prisluškovanje z avtomobilom, ki je krožil okoli hiše, ne da bi to opazili Italijani?

Po mojem razumevanju so vgradili mikrofona v zid, morda mikrofona, potem pa so morali nekje imeti sprejemnik. V Ljubljani so pri Kocbeku imeli postojanko nekje v hiši, kjer je živel, nadškofiji so prisluškovali iz sobe nasproti škofije. V Trstu pa so morali to početi z avtomobili. Seveda mu tako niso mogli prisluškovati 24 ur na dan. V nekem dokumentu piše, da so zaradi strahu, da bi Italijani opazili slovenski avto, ki kroži okoli določenih hiš, uporabljali najeto vozilo italijanske registracije. Kdor

Boris Pahor v začetku pedsdesetih let.

Ustanovitev Slovenske levice: Boris Pahor s soprogo Rado, sestro heroja Janka Premrla, tigrovca in partizana.

Boris Pahor z Edvardom Kocbekom na Dragi leta 1970.

Alojz Rebula, Martin Jevnikar in Boris Pahor leta 1975.

pozna ozko Kontovelsko reber, ki grize od morja navzgor, kjer je takrat stanoval Pahor, se lahko samo čudi, kako jim je to sploh uspevalo! Podobno so morali prisluškovati tudi Rebuli in Francu Jezi na Opčinah. Zagotovo je bil velik tehničen problem, saj je šlo za drugo državo, lahko si mislimo, kakšen škandal bi nastal, če bi jih zalotili. Resnično, nikjer nisem odkril, da bi jih kdaj zalotili pri tem državnem kriminalu!

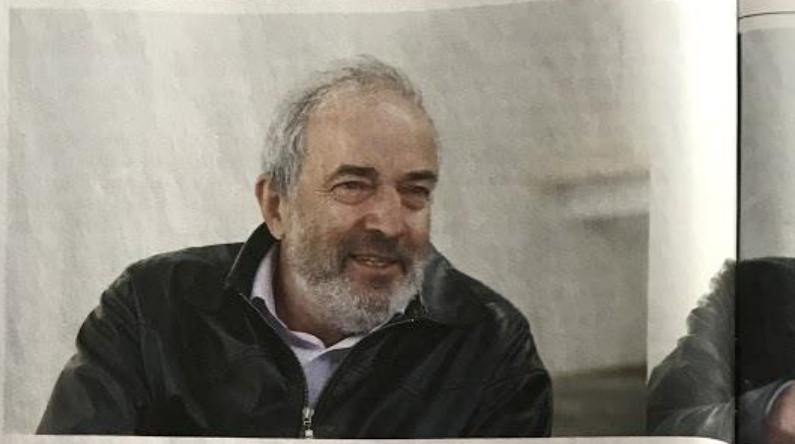
Kot sva omenila, je bila največji Pahorjev dosežek objava brošure Edvard Kocbek – pričevalec časa, v kateri je razkril povojne poboje domobrancev. Udba je za Pahorjeve dogovore s Kocbekom vedela vsaj od 1970, ko so se začeli. Zakaj ni mogla preprečiti, da so Kocbekovi odgovori prišli do Pahorja?

Kocbek jih je osebno izročil Pahorju v svojem stanovanju. Pahorja bi kvečjemu lahko ustavili, ga preiskali in mu jih odvzeli, a tega niso storili. Vendarle je bil tudi tuji državljani, imel je sicer dvojno državljanstvo, bil je zelo znan slovenski pisatelj, poleg Rebule najpomembnejši v zamejstvu, imel je močne evropske povezave. Nobene podlage ni bilo, da bi ga kar tako ustavljali in preiskovali. A tudi to Pahorja ne bi ustavi-

Česa takega še Hitler oz. nacisti niso storili – da bi bil nekdo obsojen, ker je nekaj zapisal v svoj neobjavljeni dnevnik.

lo! Zato so skušali z drugimi pritiski preprečiti Kocbeka, da to ne bi izšlo. V knjigi o Kocbeku opisujem, kaj vse so počeli, potem ko so ukradli krtačne odtise njegovega intervjuja in ga prepričevali, naj umakne intervju. V sedanji knjigi pa opisujem, da je prišla h Kocbeku v Ljubljano celo Rebulova žena in ga skušala prepričati, naj tega ne objavi. Bala se je, da z možem ne bosta več smela hoditi v Slovenijo, na njeno domačijo v Loki pri Zidanem Mostu.

Pahorju so za leto dni prepovedali vstop v Jugoslavijo. Zakaj Udba ni kazensko preganjala Kocbeka, ampak je zaradi sovražne propagande zaprla njegova sodelavca Viktorja Blažiča in Franca Miklavčiča, ker sta pod psevdonimom objavljala članke v Zalivu? Takrat se je pisalo leto 1975, ne, denimo, leto 1950. Evropa se je združevala, veliko se je govorilo o kršenju človekovih pravic v socialističnih državah. Tito se je hotel promovirati kot mednarodni lider, dobiti celo Nobelovo nagrado za

mir, Kocbek pa je imel tudi mednarodni ugled. Če bi ga zaprli, bi protestiral nemški nobelovec Heinrich Böll, ki se je oglašil že, ko so ga v Jugoslaviji medijsko napadali zaradi tržaškega pričevanja, in apeliral na Tita, naj bo razumen do svojega starega soborca. Kocbek je bil vendarle tudi v vrhu od režima tako mitološko predstavljenega, partizanskega osvobodilnega gibanja. Če bi ga zaprli, bi to lahko imelo neverjetne posledice za režim. Zato so raje v Ljubljani objavili njegov tržaški intervju, ne da bi založbo ali avtorja kaj vprašali ali kaj za to plačali, ga dali v *Nasih razgledih* v sendvič dveh sovražnih spisov. Govorili so, da ni nič res in da si Kocbek izmišlja, je ter proti njemu imeli ostro politično in medijsko kampanjo. Ko sta bila zaprta Blažič in Miklavčič, so mu celo dovolili izdajo pesniške zbirke, da so se poka-

šlo. Politični vrh v Sloveniji se za to ni odločil, verjetno bi to moral dovoliti Tito, ki je takrat hlepel po mednarodni veličini in bi mu take stvari hudo škodile. Gotovo so se, kot sem že omenil, bali mednarodne kompromitacije Jugoslavije.

Bi lahko rekli, da so Blažiča in Miklavčiča po enem letu izpustili prav zaradi Pahorjevega prizadevanja, ker je v zvezi s tem aktiviral tudi mednarodne organizacije za človekove pravice?

Absolutno. Pahor je s tem bombardiral tuje medije, tuje organizacije, v zamejstvu je pisal, v Zalivu. Zelo se je angažiral tudi s pismom slovenskim pisateljem, v mednarodnem Penu, z vsem, kar je imel na razpolago, ker se je počutil osebno prizadet, saj sta Blažič in Miklavčič objavljala v Zalivu. Prav zara-

Tako imata svoj spomenik tisti, ki je bil ovajen (Boris Pahor), in tisti, ki ga je ovajal (Peter Božič). To je paradoks, ki kaže na nerazčiščen odnos do naše totalitarne zgodovine.

zali, kako so demokratični, saj so takrat na Zahodu protestirali zaradi aretacije Blažiča in Miklavčiča. Njiju so si upali zapreti, ker nista imela mednarodne reputacije, Kocbeka pa ne. Razmišljali pa so tudi o tem; obstajajo dokumenti javnega tožilstva, v katerih tožilec Bojan Škrk piše komunističnemu vodstvu, kje so pravni elementi za kazenski pregon ne samo Kocbeka, ampak tudi Pahorja in Rebule.

Zemljarič je celo osebno zaslišal Kocbeka in mu grozil s kazenskim pregonom.

To sem objavil tako pri Kocbeku kot pri Pahorju. Iz objavljenih dokumentov se vidi, da je Zemljarič grozil Kocbeku s sodnim pregonom, ampak do tega ni pri-

di tega sta bila aretirana in zaprta, čeprav so pri Miklavčiču našli še dnevnik, kjer je objavljaj zapise, ki so bili zelo nevarni za režim. Zato je dobil še več zapora. Česa takega še Hitler oz. nacisti niso storili, da bi bil nekdo obsojen, ker je nekaj zapisal v svoj neobjavljeni dnevnik. Tudi konferenca Kevsa v Beogradu je bila zelo velik razlog za to, da sta bila Blažič in Miklavčič pomiloščena in izpuščena iz zapora.

Zelo čudno vlogo pa so odigrali slovenski književniki, ki jih je Pahor pozval, naj se zavzamejo za njegova zaprta sodelavca. Trije med njimi, tudi Peter Božič, so Pahorjevo pismo kar sami prinesli na Udbo. Zakaj si slovenski književniki niso upali protesti-

Zanimivo je, da se je Boris Kobal, ki so ga skušali »vrbovati«, v stiski obrnil na prijatelja Milana Pahorja, ki pa je o tem takoj obvestil Udbo.

rati za Blažiča in Miklavčiča, v istem času pa je zoper komunistično represijo v svoji državi protestiralo 240 Čehov?

Sistem v Jugoslaviji je bil bolj demokratičen kot na Češkem, čeprav to, kar ste povedali, kaže na obratno. Vsekakor je bil tudi bolj spreten pri blokiranju demokratičnih teženj, ker je dal neki varljivi pluralizem, da so lahko posamezniki izražali svoja mnenja v okvirih, ki jih je dovoljevalo vodstvo komunistične partije. Občutek te diktature ni bil tako močan, kot je bil na Češkem. Takrat je bil sistem v Sloveniji in Jugoslaviji ideološko trdnjši. Mnogi ljudje so verjeli v ideologijo, ki jo je širila komunistična stranka, medtem ko je v sovjetskem bloku komaj kdo verjel v njihov socializem. Pri nas je bilo več zaupanja v perspektivo socializma.

To se še danes kaže, saj je Peter Božič dobil svoj spomenik ob Poti spominov in tovarištva, ki se še vedno imenuje kot v prejšnjem režimu. Vi ste takrat komentirali, da so pri nas izenačene žrtve in njihovi udbovski krvniki. Spomenik Petru Božiču je bil postavljen, ko sem že objavil v knjigi o Kocbeku (leta 2009) in večkrat javno povedal, da je zelo grdo, da neki pisatelj ali novinar »špeca« Udbo Pahorja, ker se je zavzemal za zaprta pisca. Božič je celo grozil, da bo javno napadel Pahorja. Tudi Blažič je v intervjuju za vaš tedenk decembra 2009 povedal, da je Božič sodeloval z Udbo in da se to Petru ni zde-

lo nič spornega. Čeprav se je vse to vedelo, so leta 2014 postavili spomenik temu udbovskemu ovadu. Zdaj smo dobili še Pahorjev spomenik. Tako imata svoj spomenik tisti, ki je bil ovajan, in tisti, ki ga je ovajal. To je paradoks, ki kaže na nerazčiščen odnos do naše totalitarne zgodovine.

Omenili ste že Draga Jančarja, ki je bil obsojen na leto dni zapore zaradi vnašanja emigrantske literature v državo. Kakšne stike je imel z Borisom Pahorjem?

Zelo dobre. Pahor je imel stike z mariborskim društvom prijateljstva z zamejci. Zanimalo ga je, in ga še danes, predvsem nacionalno vprašanje, Maribor pa je bil severna meja slovenstva pred germanskim vplivom. To se mu je zdelo zelo pomembno, zato je vzpostavil stik z Jančarjem, ker je čutil veliko povezanost s tem društvom. Tako je med njima steklo znanstvo in prijateljstvo.

Pri Vinku Ošlaku, ki se je prav tako družil s Pahorjem, so udbovci naredili preiskavo leta 1979, med zaslišanjem se je iz njih norčeval, češ da ima za edino emigrantsko literaturo tisto, ki sta jo pisala Kardelj in Marx v emigraciji, vendar ga kljub temu niso zaprli. Poznate razlog?

To je bilo že leto 1979, spet moramo gledati širši kontekst. Ošlak je deloval v paru s Frančkom Križnikom, pri katerem so sočasno naredili preiskavo. Križnik je pozneje na srečo Udbe umrl v prometni nesreči ...

Je to nesrečo spodbudila Udba?

Ne, ne. Vsi, ki to poznajo, pravijo, da je bila prometna nesreča, zgodila se je v Nemčiji. Toda če bi ostal živ, bi povzročal hude težave Udbi, ker je bil izredno pronicljiv, poglobljaj se je v marksizem

in iz samih temeljev marksizma in leninizma na študijskih dnevih v Dragi kritiziral režim. Za režim v matici je bil izredno nevaren, če ne bi bil umrl v nesreči, bi imela Udba z njim še zelo veliko opravkov. Med hišnimi preiskavami so ju udbovci svarili, naj s svojim protirežimskim početjem prenehata, udbovci sami pišejo, da naj bi ju tako za nekaj časa pasivizirali. Seveda niso pričakovali, da se bosta spreobrnila. Ošlak je bil pozneje še vedno aktiven, toda v osem-

biografija

Igor Omerza je bil rojen leta 1950 v Ljubljani. Po diplomu na ljubljanski ekonomski fakulteti je na njej tudi magistriral s temo Vloga in pomen delovne teorije vrednosti v Richardovem ekonomskem opusu. Poučeval je politično ekonomijo na srednji ekonomski šoli in višji šoli za socialno delo, leta 1986 je v Mikrohitu postal vodja organizacije in razvoja. Maja 1987 je postal direktor Mikro Ade, podjetja, ki je izdelovalo računalniško programsko opremo in je hkrati služilo kot infrastrukturna baza civilnodružbenih iniciativ. Bil je eden od ustanovnih članov Odbora za varstvo človekovih pravic. Leta 1991 je bil imenovan za direktorja SDK. Med letoma 1992 in 1996 je bil poslanec parlamenta, nato direktor Gospodarskega razstavišča Ljubljana, med letoma 2003 in 2006 pa ljubljanski podžupan in nato član več nadzornih svetov. Že v osemdesetih letih je napisal knjigi Richardova teorija vrednosti (1986) in Cestna afera (1989), v zadnjih letih se še bolj posveča publicistiki: Edvard Kocbek – Osebnosti št. 584 (2010), Od Belce do Velikovca ali kako sem vzljudil bombo (2011), 88 stopnic do pekla – Kako je Zemljaričev Janez ugrabil Bato Todoroviča (2012), JBTZ – Čas poprej in dnevi pozneje (2013), Ključ U za umor (2014), Veliki in dolgi pohod Nove revije (2015), Karla (2015), 1984 Orwellovo leto Agopa Stepanjana (2016).

tije Milan Kučan, predsednik republike France Popit, pa še Stane Dolanc, Franc Šetinc, Mitja Ribičič, Sergej Kraigher ...

Po Titovi smrti komunistični režim ni bil več tako represiven, v Sloveniji se je lahko pojavila Nova revija, ki je prevzela vlogo Pahorjevega tržaškega Zaliva.

Nova revija je takoj začela s Kocbekom, Dimitrij Rupel je prevedel dele njegovega dnevnika. V matici se je z *Novo revijo* nacionalno vprašanje začelo obravnavati drugače kot do takrat. Vemo, da se je to stopnjevalo v *Novi reviji* leta 1987, začel se je proces novega in ne-režimskega pristopa do nacionalnega vprašanja. To pa je tisto, kar je *Zaliv* počel v šestdesetih in sedemdesetih letih, tega takrat ne bi bilo mogoče objavljati v Sloveniji. Tako je po Titovi smrti *Zaliv* prijadral v Ljubljano na velika vrata z *Novo revijo*, ki si je med drugim na svoj »jambor« obesila zastavo Kocbeka in slovenskega nacionalnega programa. Tako so se stvari, ki se prej niso smele objavljati, lahko začele objavljati, hkrati je bilo to nadaljevanje tem, ki jih je v Trstu Boris Pahor načel v šestdesetih in sedemdesetih letih (in še prej!). Treba pa je vedeti, da Boris Pahor nima takšne note o samostojnosti slovenske države kot *Nova revija*, ker je prihodnost Slovenije vendarle videl v demokratični Jugoslaviji. To je prastrah pred Italijani in Germani, da smo premajhni in da moramo biti v povezavi z Jugoslavijo. Pahor je tako zagovarjal demokratizacijo Slovenije v okviru federalne ali konfederalne Jugoslavije. Drug Tržačan, Franc Jeza, je bil bolj ekstremen, celo »totalen« borec za slovensko samostojnost, umrl je leta 1984. V Trst je prebežal iz Ljubljane, med vojno pa je prav tako deloval v Osvobodilni fronti, vendar je v Trstu začel tolči po režimu v matici in se dosledno zavzemati za samostojno Slovenijo. Jezo so udbovci neuspešno ugrabljali v letu 1963! Nova revija je tudi bila v smeri samostojne Slovenije, vendar si tega niso upali povedati in objavljati na ta način. Zato boste tudi v prispevkih za slovenski nacionalni program zelo težko našli jasne zahteve po samostojni Sloveniji, ker so tvorci vedeli, da tega ne bodo mogli objaviti, saj je Udba vse spremljala. Krtačni odtisi 57. številke *Nove revije* so bili po Udbi ukradeni in takoj poslani na CK! Ko je imel leta 1985 Rupel v *Novi reviji* velik intervju s Pahorjem, je Udba pridobila intervju, preden je bil objavljen, in ga poslala političnemu vodstvu.

Zanimivo se mi zdi, da je imel Pahor na začetku udbovsko kodno ime Jam-

Zame je bilo najbolj presenetljivo odkritje pri pisanju te knjige to, da je bil Jože Pirjevec zaupnik italijanske politične policije Digos.

bor, po knjigi, ki jo je napisal, ampak na koncu ima Ljubljane. Zakaj?

To je paradoks. Danes je Pahor v Ljubljani zelo spoštovana osebnost, sam pa je bil do Ljubljane vedno zelo kritičen, še danes trdi, da premalo naredi za slovensko zamejstvo. Logično bi bilo, če bi bil Tržačan, ampak pri njem je bila pri Udbi obratna logika. Ne vem, ali je bila to šala ali so ga hoteli tako zakriti. Po teoriji kodno ime nikoli ne sme imeti zveze z realnimi dogodki, toda pri Udbi je bilo prav obratno in se je pogosto že iz kodnega imena dalo sklepati, za koga gre: npr. Niko Grafenauer je Granik, Pahor je od leta 1969 Jambor, Franc Jeza vseskozi Separatist itd.

Koliko časa ste pripravljali knjigo o Borisu Pahorju?

Deset let, ker sem toliko časa zbiral dokumentacijo.

Medtem je nastalo še nekaj drugih knjig.

Ko gledam arhivsko dokumentacijo, si označim določene dokumente, na primer kaj spada k Spomenki Hribar, *Mladini*, označeval sem si Drago. Tako zbiram dokumentacijo za prihodnje

knjige, da mi ne bi bilo treba še enkrat iskati po vsem arhivu. Tako sem si tudi deset let vse dokumente, ki so zadevali Pahorja, označeval in spravljaj na kupček. Ko je kupček postal kup, je iz tega nastalo skoraj 640 strani knjige. Prvi udbovski dokument o Pahorju, iz maja 1952, poročanje ovaduha Jožeta Javorška, je našla Alenka Puhar in je v knjigi objavljen.

Kaj bo vaš naslednji dosežek? Že nekaj časa omenjate knjigo o uničevanju udbovskega gradiva.

To bo v knjigi *Slovenija, dežela Udbe*, vendar ne bom pisal zgolj o uničevanju udbovskega gradiva, to bo le eno od poglavij v njej. V knjigi bom obdelal Udbo kot celoto in v zanimivih segmentih. To bo zadnja knjiga, ki jo bom napisal o Udbi. Prej bom napisal še kakšno drugo, denimo o Udbi in Spomenki Hribar, o Udbi in *Mladini*, o akciji Vipava ... Pri Spomenki se bom osredotočil na razpravo o njeni knjigi *Krvida in greh* (o poboru domobrancev, op. p.). Ker pa je veliko gradiva o Spomenki uničenega, bom to moral kombinirati z drugimi režimskimi dokumenti. Pri Pahorju sem se bolj posvetil udbovskemu delu, sicer bi bila knjiga preobsežna. Nekje se je pač treba omejiti. Po drugi strani objavljam veliko stvari, ki so popolnoma nove. O Pahorju se že veliko ve, zato predvsem upam, da bo knjiga tudi pisatelju dala kakšno nova spoznanja o ozadnjih posameznih dogodkih, kjer je bil pomemben ali akter. Če sem to dosegel, potem bom zelo zadovoljen s to »udbožrelo« knjigo. ■

Družina je zakon!

Družinsko sobotno dopoldne

Sobotna Iskrica - otroška oddaja za male in malo večje z Juretom Seškom.
Vsako soboto ob 9.00.

Za življenje - oddaja za pare, zakonce, starše in družine.
Vsako soboto ob 11.00.

radio
ognjišče